

Anneli Mäkelä-Alitalo

Vanhimmat vallasnaiset

Historiantutkimus muuttuu aikojen mukana. Menneisyys sinänsä on muuttumaton, mutta ne asiat, jotka kuluneesta elämästä halutaan nostaa esiin, vaihtelevat. Kukin aika etsii erilaisia asioita, ja samalla menneisyyttä tulkitaan vaihtelevin tavoin. Suomeen tulevat usein kansainväliset muutoksen tuulet.

Parikymmentä vuotta sitten, silloin kun Tampereen sukututkijat järjestäytyivät, Helsingin Lauttasaareissa oli pari naapuria. He lukivat ahkerasti kansainvälistä tutkimusta, miettivät ja pohtivat. Oman kertomansa mukaan he useimmiten pudottelivat löytöjään toistensa postiluukuista: luepa tämä! Mitä mieltä olet tämän tekstin ajatuksista? Naiset olivat Anja Halila ja Aura Korppi-Tommola. Maisteri Halila, Aimo Halilan ensimmäinen puoliso, ei sitten ehtinyt montakaan vuotta seurata mitä heidän innostuksestaan seurasi. Aura Korppi-Tommolan laita on toisin, sillä hän elää ja voi hyvin edelleen, on töissä Mannerheimin Lastensuojeluliitossa ja oppiarvoltaan fil. tri sekä tunnetaan Suomen Historiallisen Seuran varaesimiehenä.

Näitä naisia kiinnosti naishistoria. Suomesakin olisi syvennyttävä naisten menneisyyteen! Historiantutkimus oli perinteisesti miesten miehille kirjoittamaa miesten saavutuksista. Missä ovat menneisyyden naiset? Ajatus oli heitetty ja niin vähitellen alettiin saada sekä taloudellista tukea että herättää yleistä kiinnostusta. Osittain samaan aikaan, mutta osittain jo ennen ja osittain vieläkin laajempaan käynnistyi sosiologioiden naisten menneisyyteen suuntautunut tutkimus.

Tuo oli siis tilanne 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa. Tällöin tutkittiin ja selvitettiin naisten yhteiskunnallista asemaa. Samaan aikaan selvitettiin muutenkin yhteiskunnallisia liikkeitä ja massailmiöitä, historiantutkimus oli

hyvin lähellä yhteiskuntatieteitä. Tutkimisen arvoiseksi nähtiin ennen muuta suuret kokonaisuuudet, yksilöt ja kansanluokat. Samalla haluttiin olla hyvin kansainvälisiä. Tutkimuksen pohjana eli lähtökohtana piti olla niin sanottu metodi, eivät asiakirjat. Tämä tarkoitti sitä, että tutkijan oli siteerattava ahkerasti jotain englanninkielistä kirjaa ja rakennettava oma työnsä sen varaan.

Miten on nyt? Lähes sukupolvi on kulunut, parikymmentä vuotta. Tänään menneisyyttä katsotaan osittain toisin. Esitelmäni aihe, vanhimmat vallasnaiset, on sellainen jota ei olisi pyydetty ennen 1990-luvun loppua tai oikeastaan koko 1990-luvullakaan. Historiantutkimuksen kenttä on uudistunut, sillä henkilöt ovat palanneet takaisin tutkimuksen eturiviin kollektiivien rinnalla, ja yksilöiden arvo on nostettu tasolle, jollaista ei olisi voinut kuvitella 1970-luvulla. Samalla sukututkimus ja -tutkijat ovat nousseet historian ammattilaisten silmissä hyvin tuntuvasti. Ei ole enää mitään "vain"-työtä lähteä etsimään asiakirjatietoja yksittäisistä ihmisistä, ja historiantutkijat haluavat rakentaa entistä enemmän yhteistyömahdollisuuksia sukututkijoiden kanssa.

Kehityksen taustalla on luonnollisesti yleinen maailmanpoliittinen muutos, sillä kommunismin murtuessa ja läntisen vapauden voittaessa yksilöllisyyden korostaminen on täysin sallittua, jopa kiitettävää. On siis hyvin ajankohtaista etsiä vanhimpia vallasnaisia.

Mutta kuitenkin, ennen kuin lähdän esittelemaan teille valikoimaani, haluan muistuttaa ettei tuo mennyt historiantutkimus, naishistorian kollektiivinen linja, väistynyt samalla tavalla kuin sosialismi. Tieteellinen tutkimus ei ole rinnastettavissa politiikkaan, sillä siinä missä yhteiskuntajärjestys murtuu, tutkimuksesta jäävät aina tulokset. Tämä on erityisen

tärkeää naisten historiassa, sillä suomalainen naishistoriantutkimus toi esiin sellaisia asioita, jotka on tunnettava taustaksi yksilöitä tutkitessa. Naisten yhteiskunnallinen asema, sekä juridisesti että ideologisesti, poikkesi jyrkästi miehistä.

Vallasnaisia löytyy historiasta paljon vähemmän kuin vallasmiehiä. Vuonna 1993 työssä alkanut Kansallisbiografia, suomalaisen historiantutkimuksen suurhanke, jonka tavoitteena on kirjoituttaa ja julkaista 6 000 merkittävimmän suomalaisen elämäkerta, etsii naisia aivan määrätietoisesti. Kriteerit, joilla päästään valikoimaan, ovat seuraavat: ensinnäkin on ohittamattoman tärkeitä henkilöitä, joita ei voi sivuuttaa, sukupuolestaan huolimatta. Joku Sophie Mannerheim kuuluu tähän. Toiseksi mukaan otetaan tyypillisiä alansa edustajia, joiden avulla halutaan esitellä kokonaisia aloja, esim. kaupunkien mahtiporvarit, sotilaat tai piispat. Kolmanneksi etsimme erilaisia, poikkeavia, värikkäitä henkilöitä, jotta herätämme mielenkiintoa historiaa kohtaan. Mutta koko ajan hyvin tärkeänä kriteerinä on sukupuoli. Kansallisbiografia haluaa 6 000 henkilön valikoimaansa paljon naisia.

Tietoisesta pyrkimyksestä huolimatta tulokset näyttävät huonoilta, sillä naisia saadaan mukaan vain noin 15 %. Heitä ei yksinkertaisesti löydy! Naistakaan läheskään kaikki eivät ole vallasnaisia vaan päin vastoin, mukaan on päässyt lajinsa edustajina lapsenmurhaaja, rakastajatar ja ilotyttö. Nämä ovat kuitenkin poikkeuksia, sillä useimmat Kansallisbiografian naiset ovat mitä kunniallisimpia ja useimmat heistä myös sellaisia, joita voi kutsua vallasnaiseksi.

Naisten vähäinen esiintyminen on ruotsalaisten ja yleensä länsimaisten eurooppalaisten syytä, ennen muuta kristinuskon ja kulttuurin. Jos suomalaisilla olisi ollut oma niin sanottu pakanallisuutensa eli oma elämäntapansa, menneisyyden mahtinaisia löytyisi paljon enemmän. Arkeologian selvän todistuksen mukaan suomalaisen naisen elämä oli rikasta rautakauden lopussa, aivan poikkeuksellisen runsasta. Tästä kertovat erityisesti noin tuhannen vuoden takaisen hautalöytöjen runsaat arvokorut; myös pikkutyöt varustettiin monin koruin tuonpuoleiseen elämään.

Nykyäänkin tästä ajasta saa hyvän käsityksen, koska sitä näkyy esineellisenä sekä aitojen hautalöytöjen mukaan tehtävinä kalevalaisina koruina että muinaispukuina. Jos aikoo hankkia arvokkaimman muinaispuvun, siis noin tuhat vuotta sitten vanhan mallin mukaan tehdyn juhla-asun, saa varautua maksamaan joko kymmeniä tuhansia markkoja tai tekemään tuhansia tunteja käsityötä. Nämä ovat siis suhteessa paljon kalliimpia kuin kansallispuvut, jotka matkivat 1700-luvun naisten juhla-vaatteita.

Pukujakin selvemmin naisten mahdista kertovat miekkalöydöt. Erityisen rikkaat miekat on löydetty parista hämäläisestä naisen haudasta, ei miesten. On siis tulkittava niin, myös kansanrunouden pohjalta sen ajoittamisongelmista huolimatta, että pakanuuden ajan lopussa varsinkin Hämeessä nainen voi kohota paikallisyhteisön johtajaksi. Nyt alkaneena Kalevalan juhluvuotena mietitään varmasti eepoksen ja kansanrunojen taustalla olevaa yhteiskuntaakin eikä pelkästään kansanrunoutta runoutena tai Lönnrotin aikaansaannoksena. Tällöin on syytä muistaa, että vanhimmat ja samalla todennäköisesti mahtavimmat vallasnaiset elivät pakanuuden ajalla Sisä-Suomessa, erityisesti Hämeessä.

Länsimaisen kulttuurin ja kristinuskon aikana tilanne muuttui. Suomeen tuotiin viikinkien lainsäädäntö, jonka mukaan nainen oli vasta osittain ihminen, osittain vielä esine. Jälkimaailman kannalta merkityksellisintä oli se, että naimaton nainen oli ikänsä holhouksen alainen ja vaimo aviomiehensä edusmiehisyydessä. Nainen oli näin sidottu pelkästään yksityisyyteen eli kotiin, kun maailma avautui vain miehille. Kun tilannetta alettiin purkaa 1800-luvulla, siitä käytettiin kuvaavaa sanontaa: "Naisen maailma on koti, miehen koti on maailma." Vain leskinaisilla oli vapautta järjestää elämänsä oman tahtonsa mukaan, mutta tämä koski pelkästään heidän taloudellisia oikeuksiaan.

Samaa naisten alistumista korosti kristinuskoko. Nainen oli tosin Jumala-suhteessaan miehen veroinen ihminen, täysi kristitty, mutta ainoastaan tässä uskonnollisessa mielessä. Maallisessa vaelluksessaan nainen oli miehen alapuolella, mikä näkyi hyvin monessa eri paikoin. Pohjana oli sekä Vanhan Testamentin

oppi pahasta Eevasta, joka vietti syntiä viattoman Aatamin ja veti perisyntiä ihmiskunnan päälle ja monet muutkin Raamatun kohdat. Katoliseen uskontoon liittyi keskiajalla voimakkaana Aristoteleen näkemys, jonka mukaan nainen on epäonnistunut mies. Kun syntyy terve lapsi ja kaikki menee hyvin, tuloksena on mies. Jos jotain menee vinoon ja luonto tekee virheen, maailmaan tulee vain nainen.

Toisaalta katolinen kirkko oli joustava levittäessään oppiaan pakanoiden keskuuteen. Se mukautui erilaisiin oloihin ja otti varsinkin pyhimysvarastostaan käyttöön sitä aineistoaan, joka sopi parhaiten, samoin kuin verotuksesakini. Suomalaisten naisten muinaista epätavallisen voimakasta naisen asemaa voi tarkastella tästä katolisesta näkökulmasta.

Suomeen, keskiajan kirkon lähetysalueelle, otettiin vastaan kaikkein voimakkaimpia naisahmoja. Pyhä Genoveva, naisellisen alistumisen perikuva – vielä alistuvampi kuin prinsessa Diana tai Hillary Clinton – tuli Suomeen vasta 1800-luvulla. Suomalaiseen elämänmeenoon ei sopinut kaikki anteeksi antava ja miehensä mielivaltaan sokeasti alistuva naistyppi. Neitsyt Maria, Taivaan kuningatar, omaksuttiin. Kansanrunouden mukaan hänestä tuli lempeä ja läheinen. "Neitsyt Maaria emonen, pyhä äiti armollinen..."

Mutta, mikä on kaikkein merkittävintä, Suomeen hyväksyttiin erityisen hyvin Pyhä Anna, Neitsyt Marian keski-ikäinen ja uskomusten mukaan varakas äiti. Tässä se oli se naistyppi, joka sopi pohjoiseen ilmastoon. Kirkkotaiteessa hänellä on vihreä viitta – Neitsyt Marialla on sininen, joka on nyt otettu EU:n lipun väriksi – ja niinpä hän samaistui Mielikkiin, metsän emäntään. Annan palvonta nousi keskiajan mitaan, ja taiteissa yleistyi patsasmalli "Anna itse kolmantena". Patsaan tärkein hahmo on Anna, mahtinainen, joka pitää sylissään tytärtään Neitsyt Mariaa, aikuista mutta nykymittojen mukaan lapsen kokoista, ja kristinuskon ydin eli itse Jeesus-vauva on lilliputtimainen.

Jollei Ruotsi olisi kokenut uskonpuhdistusta vaan olisi edelleen katolinen, Suomesta olisi tullut poikkeusmaa: ainoa jossa Pyhän Annan kultti ajoi tyttärensä ohi. Samaa keski-ikäisen naisen voimaa kuvaa voimakas birgittalaisuus, sillä Pyhä Birgitta, historiallisesti elänyt henkilö, jonka elämäkerran voittoa katsoa Kansal-

lisbiografian internet-versiosta, oli suosituimpia pyhimyksiä. Kirkkotaiteessa hänet esitetään kirja kädessä, mikä on poikkeuksellista. Ennen kirjapainotaidon keksimistä kirjan monistaminen käsin kirjoittamalla ja usein samalla tyylikkäästi maalaamalla maksoi ainakin maatilaa.

Käytännön arkielämässä naisen asema riipui vähintään yhtä paljon hänen syntyperästään, suvustaan ja taustastaan kuin lainsäädännön kaikille naisille asettamista rajoituksista. Jos ajatellaan tällaista termiä kuin vallasnainen, siihen asemaan piti menneinä vuosisatoina syntyä, sitä ei voinut saavuttaa omilla ansioillaan. Mutta syntymänsä jälkeen nainen voi vaikuttaa itse suuresti omaan kohtaloonsa, joko tyytymällä naisen osaansa tai yrittämällä rikkoa kahleitaan.

Voisin esittää teille monia esimerkkejä eri aikojen vallasnaisista, mutta otan esille vain yhden. Kristiina Henrikintytär Horn eli 1500-luvulla. Hän oli Siuntion Sjunbyn kartanolinnan ensimmäinen rouva, sillä linnan rakensi hänen aviomiehensä Jakob Henrikinpoika Hästesko. Hän sopi asemaansa hyvin, sillä hän oli kasvanut Henrik Klaunpoika Hornin ja Elin Arvidintytär Stålarmin vanhimpana lapsena Maskun Kankaisissa. Kirstin Hornin avioliitto jäi lyhyeksi ja lapsettomaksi. Kirjailija Ursula Pohjolan-Pirhonen sai siitä aiheensa kirjaan Sjunbyn valtiatar.

Jakob Henrikinpoika Hästesko testamenttasi omaisuuden vaimolleen. Kirstin oli Suomen rikkaimpia naisia. Sjunbyn ja Lohjan Kirkniemen ohella Kirstin Horn omisti kymmenen erämaata Rautalammilta ja kolme koukkua maata Kalvolan eri kylistä. Parin leskeysvuoden jälkeen Kirstin Horn solmi toisen avioliittonsa, 25-vuotiaana. Leskenä hän sai valita aviomiehensä itse, mutta häät pidettiin Maskun Kankaisten kartanossa eli isän luona. Sulhanen oli 45-vuotias Klaus Åkenpoika Tott. Tästä avioliitosta syntyi kuusi lasta. On epätietoista, missä määrin hän ehti nähdä tyttäriensä ja lastenlastensa kohtalot. Hänen miniänsä oli Sigrid Eerikintytär Vaasa, ja perimätiedon mukaan kuningatar Kaarina Maununtytär vieraili usein Sjunbyssä. Pihan komea saarni on Kaarina Maununtytären istuttama, joten kartanolinnan ohella luontokin on tallettanut muistoja 1500-luvun vallasnaisesta.

Vallasnaisten huipulla olivat tietysti kuningattaret. Kaarina Maununtytären ja kaikkien kuningattarien elämäkerrat satojen vuosien ajalta voitte lukea Suomen Historiallisen Seuran kustantamalta CD-rom-levyltä Kunin-

kaallisia, Keisarillisia, Tasavaltaisia. Siinä on koskaan aikaisemmin suomeksi julkaistua aineistoa aina 1000-luvulta lähtien ja päätyn Eeva Ahtisaareen. Miehetkin ovat toki päässeet mukaan.